

De schatkist van Rome

meulenhoff.nl

*

Gareth Harney

De schatkist van Rome

*De opkomst en ondergang van het oude Rome
in twaalf munten*

Vertaald door Frits van der Waa en Henny Corver

*

MEULENHOFF

ISBN 978-90-290-9729-1

ISBN 978-94-023-2007-7 (e-book)

NUR 680

Oorspronkelijke titel: *Moneta*

Omslagontwerp: Bloemendaal & Dekkers

Omslagbeeld: © iStock

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

© 2024 Gareth Harney

© 2024 Nederlandse vertaling Henny Corver en Frits van der Waa
en Meulenhoff Boekery bv, Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd alle rechten van derden te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met Meulenhoff Boekery bv, Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

<i>Landkaart</i>	8
Inleiding	II
Proloog Moneta	21
I Wolf	35
II Aartsvijand	59
III Dictator	85
IV Idus	115
V Pax	141
VI Troonmeesters	175
VII Arena	209
VIII Zenit	237
IX Filosoof	269
X Tweespalt	301
XI Kruis	331
XII Ineenstorting	359
<i>Dankwoord</i>	387
<i>Illustratieverantwoording</i>	391
<i>Aanbevolen literatuur</i>	399
<i>Noten</i>	401
<i>Register</i>	417

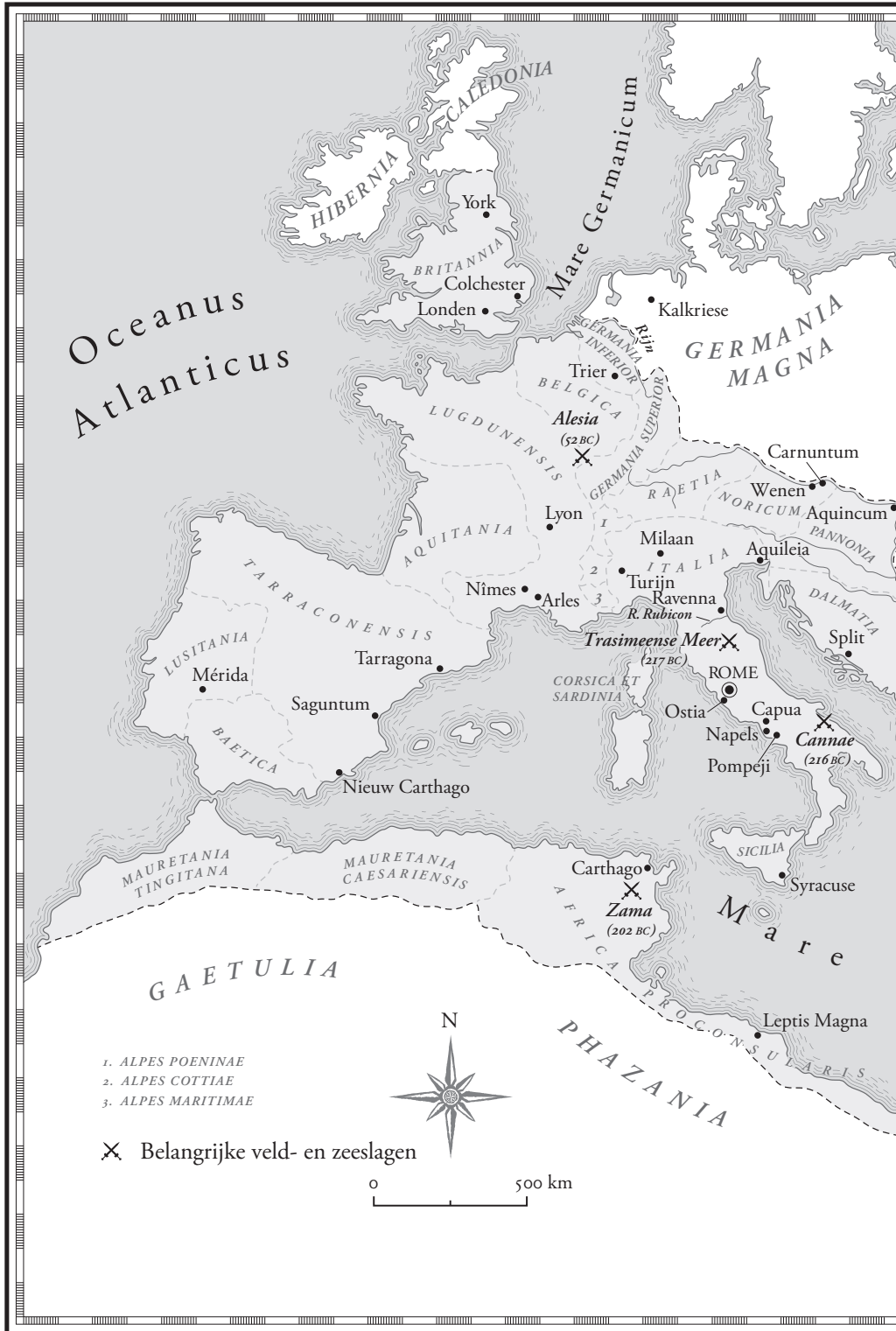
Voor mijn vader, die het oude Rome
in de palm van mijn hand legde

'When wasteful war shall statues overturn,
And broils root out the work of masonry,
Nor Mars his sword, nor war's quick fire shall burn
The living record of your memory.

Geen beeld wordt door de oorlogstorm gespaard,
Het fundament wordt oproers laatste prijs,
Maar nooit verwoest fel vuur of Ares' zwaard
Van uw bestaan dit levende bewijs.'

Shakespeare, *Sonnet 55*

Vertaling: Gerard Messelaar

Oceanus
Atlanticus

Mare Germanicum

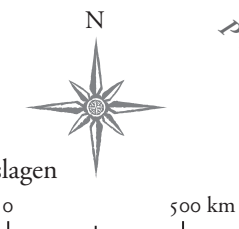
GERMANIA
MAGNA

GAETULIA

PHAZANIA

- 1. ALPES POENINAE
- 2. ALPES COTTIAE
- 3. ALPES MARITIMAE

⊗ Belangrijke veld- en zeeslagen

CALEDONIA

HIBERNIA

York
Colchester
London

BRITANNIA

GERMANIA
INFERIOR

Belgia

Trier

Alesia
(52 BC)

Lugdunensis

Lyon

Nîmes

Arles

Italia

Milaan

Turijn

Ravenna

R. Rubicon

Trasimeense Meer
(217 BC)

Corsica et Sardinia

Rome

Ostia

Napels

Pompeji

Cannae
(216 BC)

Sicilia

Syracuse

Carthago

Zama
(202 BC)

Africa

Carnuntum

Wenen

Aquincum

Bannovia

Split

Dalmatia

Raetia

Noricum

Mare

Leptis Magna

Mauretania Tingitana

Mauretania Caesariensis

Africa

Proconsularis

Syria

Phazania

Arabia

India

Sinica

China

India

Arabia

India

Het Romeinse Rijk in 117, aan het eind van het bewind van Trajanus

Inleiding

‘Deze is tweeduizend jaar oud,’ benadrukte mijn vader nog eens, terwijl hij het zilveren schijfje in mijn handpalm legde. Het glom nog altijd, voelde koel aan en was niet groter dan een stuiver. Mijn jonge brein kon een zo grote afstand in de tijd onmogelijk bevatten – en heeft daar zelfs nu nog moeite mee. Die munt was van vóór de beide wereldoorlogen, ouder dan Shakespeare en bestond al duizend jaar toen Harold bij Hastings geveld werd door een pijl in zijn oog.

De details waren verweerd, maar als ik goed keek kon ik letters onderscheiden van een alfabet dat ik kende, rondom het profiel van een man wiens vastberaden blik tot ver buiten de rand van de munt leek te reiken, alsof hij zelfs nu nog zijn volgende stap overwoog. Het was voor mij misschien te hoog gegrepen om de werkelijke ouderdom van het blinkende rondje metaal te bevatten, maar ik was meteen benieuwd naar de man wiens beeltenis voor altijd in het oppervlak was geslagen. ‘Dat is de Romeinse keizer Trajanus,’ verduidelijkte mijn vader. De vorst, zo lichtte hij toe, die heerste over een immens imperium dat van Schotland helemaal tot Irak reikte; met deze munt, die een *denarius* genoemd werd, had ik tot in alle uithoeken van dat rijk een brood kunnen kopen.

Terwijl ik het strenge gezicht van een Romeinse keizer bekeek, kwam vanzelf de vraag bij me op hoe hij de machtigste man van de klassieke oudheid had kunnen worden. Zoals hij nu in mijn hand-

palm lag, lag ooit het lot van miljoenen mensen in de zijne. Hoe zou het zijn geweest om met hem te praten, en wat zou hij vinden van onze verre eeuw – en van het idee dat bijna tweeduizend jaar later kinderen en vaders nog altijd aandachtig naar zijn munten keken, zijn naam uitspraken en vertelden over zijn daden? Hoe langer ik nadacht over de avonturen die de glanzende denarius in de loop der tijd had doorgemaakt, hoe meer hij leek te tintelen in mijn handpalm, alsof hij elektrisch geladen was.

‘Zie dit maar als de eerste munt van je verzameling,’ zei mijn vader.

Een paar decennia en talloze Romeinse munten later kan ik met een gerust hart stellen dat dat het moment was waarop mijn fascinatie voor munten begon. Dat waren immers van die hanteerbare vensters op een wereld die werd bevolkt door de meest kleurrijke en intrigerende personages, lieden die een welhaast goddelijke macht bezaten en tegelijkertijd behept waren met uitgesproken menselijke zwakheden. Een wereld zonder het geruststellende onderscheid tussen helden en schurken, waarin triomfen en tragedies gelijk opgingen – en het mooiste was dat het verhaal niet aan de verbeelding ontsproten was. Dit epos over opkomst en ondergang was waargebeurd, en de meest dramatische taferelen daaruit voltrokken zich onder je ogen in kostbaar metaal.

Zilveren denarius van de Romeinse keizer Trajanus, die heerste van 98-117, in de hand van de auteur.

Muntgeld biedt ons, misschien meer dan enig ander artefact, een tastbare en rechtstreekse verbinding met het verre verleden. De uitvinding ervan, in de zevende eeuw voor onze jaartelling, kan worden gezien als een vonk die doorslaggevend was voor het intellectuele ontwaken van de mensheid; terecht heeft men geconstateerd dat daar waar de mens begon te denken, het geld tot leven kwam.¹ Sindsdien hebben we altijd munten dicht in de buurt gehad: fysiek nabij, begeerd, op het lijf gedragen, gemaakt om in onze handen te passen en doorgegeven te worden aan vreemden en vrienden – een brandpunt van intermenselijk contact gedurende een groot deel van de schriftelijk gedocumenteerde geschiedenis. Algauw zou die relatie spirituele kenmerken krijgen: tot op de dag van vandaag werpen we muntjes in vijvers en fonteinen en doen dan een wens, verstoppertjes in de fundering van nieuwe gebouwen, dragen ze met ons mee als gelukbrengende talismans, verbergen ze in voedsel en schenken ze weg.

Muntgeld was in eerste instantie geconcipeerd als een praktisch en in grote hoeveelheden geproduceerd middel om financiële uitwisseling te vergemakkelijken, maar veranderde al snel in iets wat aanmerkelijk veelzijdiger was, toen men in de oudheid de kleine metalen schijfjes ging gebruiken als etalage voor de fundamentele idealen van de eigen cultuur. Terwijl de Grieken de artistieke aspecten van het medium tot het uiterste uitdiepten, en daarmee een nimmer geëvenaarde schoonheid en verfijning bereikten, hadden de Romeinen vooral oog voor het feit dat munten zo'n praktisch middel waren om hun eigen karakteristieke vorm van beschaving uit te dragen. Als culturele zendapparaatjes propageerden en verbreidden munten in essentie het begrip *Romanitas* – wat het wilde zeggen om Romein te zijn. De opkomst van het Romeinse Rijk stoelde evenzeer op munten van zilver en brons als op het stalen zwaard van de legionair.

Toen muntgeld onder het bewind van Rome op industriële schaal werd vervaardigd, werd het het eerste werkelijke massamedium van de mensheid. Tweeduizend jaar voor de opkomst van de boekdrukkunst verspreidde het op efficiënte wijze ideeën, overtuigingen, nieuws en propaganda tot in de verste uithoeken van de toen be-

kende wereld. Als je op een Romeinse markt je wisselgeld telde, kon het gebeuren dat je voor het eerst het gezicht van je nieuwe keizer zag – hé, blijkbaar zijn baarden weer in de mode! – of op de hoogte werd gebracht van de meest recente militaire overwinning op die broekendragende barbaren. Je kon zelfs de eerste glimp opvangen van een nieuwe, onlangs in de mode geraakte god uit het oosten – als Mars of Venus je gebeden nog moeten verhoren, waarom dan niet een gokje gewaagd met een offer aan die andere godheid?

Oude munten bieden nog altijd een prikkelende herinnering aan die intieme band, al wordt hun unieke vermogen om de geschiedenis binnen handbereik te brengen naar mijn idee tegenwoordig zelden ten volle benut. Omdat munten van nature klein zijn, is het niet zo eenvoudig ze op een effectieve manier tentoon te stellen. Hoewel veel musea over de hele wereld over schitterende verzamelingen beschikken, kan het een ondoenlijke opgave lijken om ze in de juiste context aan het publiek te tonen; begrijpelijkerwijs exposeren de meeste instellingen slechts een miniem deel van hun collecties oude munten.

Zo is ook het wetenschappelijk onderzoek naar munten en valuta's, de numismatiek, die weliswaar honderden jaren ouder is dan vakken als archeologie en antropologie, nog altijd een van de obscurste wetenschappelijke disciplines. De vakliteratuur is voorbehouden aan doorzetteren en staat dikwijls bol van technisch jargon dat vele potentieel geïnteresseerden afschrikt. Zelfs onder historici geldt de numismatiek als een esoterisch vakgebied. Munten genieten terecht waardering onder archeologen, als bewijsmateriaal aan de hand waarvan een vindplaats nauwkeurig gedateerd kan worden – maar daarmee lopen ze ook het gevaar gereduceerd te worden tot keurig gedateerde stukjes metaal, en niet meer dan dat.

Trouwens, munten hoeven helemaal niet van zo'n raadselachtige kant gezien te worden: exclusief zijn ze allerminst, en in feite bieden ze ons een van de meest uitnodigende ingangen tot de geschiedenis van de oudheid. Anders dan bij andere, zeldzame en daardoor onaanraakbare objecten zijn er miljoenen van bewaard gebleven, vaak in voortreffelijke staat; je kunt ze gewoon vasthouden, ze worden

nog altijd – althans, voor zo lang het duurt – op dezelfde manier gebruikt als toen en zijn meteen herkenbaar voor jong en oud. Munten horen tot de weinige voorwerpen die in de oudheid werden gebruikt door iedereen uit alle lagen van de maatschappij; slaven zowel als senatoren wisten ze op waarde te schatten. Dat universele karakter behouden ze tot op de dag van vandaag, omdat dit de voorwerpen uit het verleden zijn die het veelvuldigst worden ontdekt door gewone mensen: ze worden vaker gevonden door boeren, bouwvakkers en detectoristen dan door archeologen. Tenzij het opzettelijk is omgesmolten, is het meeste oude muntgeld per ongeluk kwijtgeraakt of, in een tijd dat er nog geen banken waren, doelbewust als muntschat begraven. Daarom worden er al eeuwenlang munten gevonden – in grote aantallen en op de meest verrassende plaatsen – en zijn er ontelbare hoeveelheden die nog ontdekt moeten worden. Er zijn er zoveel bewaard gebleven dat iedere geschiedenisliever die de klassieke wereld tot leven hoopt te brengen aan de hand van een verzameling van munten uit die tijd, dat als een volmaakt realistisch streven kan beschouwen. Munten zijn dan ook de enige handgemaakte uitingen van klassieke kunst die over de hele wereld zonder enige beperking worden verzameld door enthousiastelingen van de meest uiteenlopende pluimage.

Wat die toegankelijkheid nog vergroot, is het feit dat munten een bij uitstek visuele kunstvorm zijn: eerst en vooral vertegenwoordigen ze een zekere geldwaarde, maar tegelijkertijd zijn het prentenboeken van het verleden, specifiek bedoeld om culturele en linguïstische grenzen te overschrijden en geapprecieerd te worden door een zo breed mogelijk publiek. Bestudering van munten biedt een complete onderdompeling in de fascinerende mythen en harde realiteiten van de klassieke wereld: een visueel panopticum van de essentiële componenten van de westerse beschaving, waarin de ontwikkeling van kunst, taal, architectuur, oorlogvoering, bestuur en tal van andere zaken tot uiting komt. Het is niet overdreven om te zeggen dat een toegewijde verzamelaar van oude munten tijdens het bedrijven van zijn hobby zijn eigen ‘klassieke scholing’ kan verwerven: zo iemand is al snel in staat de Griekse of Latijnse op-

schriften van munten te lezen, de afgebeelde goden en godinnen te identificeren, te vertellen over de betreffende mythen, aan te geven waar de munt is gemaakt en natuurlijk de in het muntoppervlak geslagen gezichten van koningen en keizers te herkennen, alsof het oude vrienden zijn.

Maar behalve het intellect spreken oude munten ook het hart aan. Wanneer je er eentje in je hand houdt, denk je als vanzelf ook aan al die ontelbare anderen die naar diezelfde afbeelding hebben gekeken, of dat nu duizenden jaren geleden was of in recentere eeuwen. Misschien heeft die munt ooit in de handpalm gelegen van een geharde soldaat, een ontmenselijkte gladiator, een ondernemende koopman; en later misschien in die van een Britse vorst of een president van de Verenigde Staten – iets wat gek genoeg even goed mogelijk is.² In de cirkelvormige omtrek van een munt schuilt een geheimzinnige poort die ons niet alleen verbindt met haar makers, maar ook met al haar bezitters, de vroegere zowel als de toekomstige.

Vanuit die kiem, die eerste denarius die ik van mijn vader kreeg, is mijn eigen verzameling Romeinse munten gestaag aangegroeid, en daarmee groeide onvermijdelijk ook mijn fascinatie voor de wereld waarin ze geslagen zijn. Het onderzoek naar de herkomst ervan – dat dikwijls even complex is als de minuscule voorstellingen die in het metaal zijn geslagen – heeft me naar stoffige bibliotheken en imposante musea gevoerd; maar bovenal, het opwindendst van allemaal, naar de eeuwige stad waar ze werden gefabriceerd, naar de nog overeind staande monumenten die op hun metalen oppervlak worden bezongen, maar ook naar tot ruïnes vervallen steden waar ze ooit mensen bijeenbrachten via een gemeenschappelijk gelduitwisselingssysteem. Wanneer je over de brokstukken van zulke ooit zo schitterende bouwsels klautert, is het – net als wanneer je een munt vasthoudt – niet zo moeilijk om de stemmen te horen van al die mensen die om zich heen keken, hun wereldrijk in zich opnamen en dachten dat het altijd zou voortduren. Een complete verkenning van de restanten van de klassieke wereld zou zelfs de meest gedreven reiziger vele levens kosten; tot dusver heeft het geluk me vergund om honderden Romeinse vindplaatsen te verkennen, in

heel Europa, het Midden-Oosten en Noord-Afrika, waaronder ook minder vaak bezochte landen als Libië en Albanië. Maar altijd keerde ik weer terug naar het miniaturistische domein van de munten uit dat gebied, en realiseerde ik me dat ik daarmee deel uitmaakte van dezelfde geschiedenis als die onsterfelijke namen: Julius Caesar, Cleopatra, Caligula, Nero en Hadrianus – enkel door mijn hand uit te steken en het aangezicht van het verleden te beroeren.

Met dit boek wil ik belichten hoe krachtig en direct munten fungeren als primaire bronnen uit de Romeinse wereld. Anders dan geschilderde fresco's zijn ze niet verbleekt en afgebrokkeld, niet geblakerd of gecorrumpeerd zoals kwetsbare manuscripten, maar duurzaam, onveranderlijk – 'een ware afspiegeling van hun tijd'.³ Door de gezichten van zijn heersers – aards en bovenaards – in het metaal te slaan, samen met de aan hen toegeschreven daden, heeft Rome ons ongeweten een vrijwel ononderbroken persoonlijk verslag van zijn prestaties nagelaten. Munten vertelden het verhaal – soms wérden ze zelfs het verhaal. Zoals we zullen zien brachten de aanstootgevende afbeeldingen die sommige leiders op hun geld waagden te zetten commentatoren ertoe snel naar hun schrijfstift, en politieke rivalen naar hun dolk te grijpen.

De daden van de oude Romeinen zijn al talloze malen verhaald – verfraaid door historici, nader uitgewerkt in de tragedies van Shakespeare en door Hollywood in een nieuw jasje gestoken. Maar de handgemaakte munten die ze hebben nagelaten nodigen ons uit om die verhalen te bezien alsof ze vers van de pers zijn komen rollen, om de meest doorslaggevende momenten uit de geschiedenis van Rome als het ware voor het eerst mee te maken. Via deze afbeeldingen meegevoerd door de millennia zullen we ooggetuige zijn van de mythische stichting van de stad; belanden we in de chaotische nasleep van de beruchtste moord uit de Romeinse geschiedenis; banen we ons in het afgeladen Colosseum een weg naar onze zitplaats; aanschouwen we hoe het symbool van een onoverwinlijke nieuwe god wordt onthuld; en zien we uiteindelijk met angst en beven hoe een reusachtig leger van barbaren zich verzamelt voor de stadsmuren.

Munten brachten me in bekoring doordat ze de ongrijpbare wonderen van de klassieke geschiedenis een fysieke vorm geven – door die gewicht, levendige tinten en een menselijk gezicht te verlenen. Met dit boek hoop ik bij de lezer iets vergelijkbaars teweeg te brengen.

Dit wordt beslist geen handleiding voor het verzamelen van munten, hoewel het boek zeker in zijn opzet geslaagd zal zijn als het een lezer zo enthousiast maakt dat hij meer over het onderwerp gaat lezen of zelfs op jacht gaat naar zijn eerste Romeinse munt. Evenmin wordt het een encyclopedisch naslagwerk over Romeinse munten; de republiek en het keizerrijk van Rome hebben nagenoeg een millennium bestaan, en in die periode zijn er op drie verschillende continenten munten geslagen. Ongetwijfeld zullen er vele numismatische meesterwerkjes zijn die node gemist zullen worden, maar door deze persoonlijke keus aan munten met een uiteenlopende geldwaarde – goud, zilver en brons – hoop ik de lezer een zo compleet mogelijke indruk van het Romeinse geld te geven. Het feit dat dit verhaal wel honderdmaal opnieuw geschreven had kunnen worden, met telkens weer andere Romeinse munten, getuigt slechts van de bedrevenheid van hun scheppers.

Ik zal u, voordat we aan deze reis beginnen, geen intimiderend en veeleisend glossarium met vaktermen voorschotelen. Door ons te verdiepen in het verhaal van elke munt zullen we gaandeweg ontdekken hoe ze zijn vervaardigd en waarop hun vormgeving berust. Hun verhalen zullen tot leven worden gebracht door grondig historisch onderzoek, maar ik zal evenzeer proberen de opwinding en de fantasierijke voorstellingen te schetsen die zich meester van je maken wanneer je die eeuwenoude tijdcapsules in je hand houdt.

Munten behoeven weinig uitleg om een flits van herkenning teweeg te brengen. Al meer dan honderd generaties lang zijn ze gewaardeerde metgezellen op onze tocht als mensheid – en toch lijkt het steeds waarschijnlijker dat juist onze generatie die lange verbintenis zal verbreken. Nu we op het punt staan het fysieke geld vaarwel te zeggen en de stap te zetten naar een onstoffelijke digitale toekomst, is het mijn overtuiging dat het belangrijker dan ooit is

om eer te bewijzen aan de rol die munten hebben gespeeld bij het bijeenbrengen van de mensheid.

Het ziet er overigens niet naar uit dat het oude Rome zijn tijdloze bekoring aan het verliezen is. Film- en televisieproducenten putten nog steeds inspiratie uit die rijke geschiedenis, en welhaast elke maand zijn er nieuwe archeologische opgravingen, tentoonstellingen in musea of wetenschappelijke ontdekkingen waarmee de Romeinen opnieuw de kranten halen.

Desondanks zijn de Romeinen zelf moeilijk te begrijpen. Op het eerste gezicht kunnen ze ons vreemd, wreed en irrationeel voorkomen – wezens uit een andere wereld. Met dit boek hoop ik u direct met hen in aanraking te brengen. We zullen de liefdevol door hun oude handen vervaardigde munten oppakken en ze in die van ons houden. Wanneer we ze goed bekijken, zullen we in de herkenbare letters, nog even scherp als op de dag dat ze werden geslagen, hun namen, hun ijdel gesnoef en hun plechtige eden lezen. We zullen zien wat ze geloofden en waaraan ze hechtten, hun vurigste hoop, hun diepste vrees – die we in sommige opzichten misschien nog altijd met hen delen. Maar het duidelijkst leesbaar zullen hun levens-echte portretten zijn. Bekende gezichten, onsterfelijk gemaakt in kostbaar metaal, vasthoudend en vitaal, die bijna lijken te ademen; alsof ze ons elk moment kunnen aankijken en beginnen te vertellen over die sinds lang vervlogen wereld.

Proloog

Moneta

‘Op één punt wint de munt het van het levende schepsel: haar metalen duurzaamheid, haar hardheid verzekert haar een “eeuwig” bestaan [...] De munt groeit niet naar haar grootte toe; ze komt gereed en wel uit de stempelmachine en moet dan blijven wat ze is; ze mag niet veranderen.’

ELIAS CANETTI, *Masse und Macht*

Zilveren denarius, geslagen door de muntmeester Titus Carisius, 46 v.C.

Voorzijde: kop van Juno Moneta, omschrift 'Moneta'.

Keerzijde: gereedschap voor het slaan van munten – tang, onderstempel, bovenstempel en hamer.

Juno's waarschuwing

Het was een maanloze nacht met een heldere hemel, ideaal voor de bestorming. Vanuit de hooggelegen citadel zouden de Romeinse verdedigers hen nooit door de duisternis zien naderen, maar het zilveren licht van de sterren was juist sterk genoeg om de Galliërs te laten zien hoe ze omhoog moesten klimmen langs de puntige rotsen.

De belegering had lang genoeg geduurd. Er waren verscheidene maanden verstreken sinds de Galliërs, aangevoerd door hun stamhoofd Brennus, op een paar kilometer afstand van de stad een verbluffende overwinning hadden behaald op de Romeinen. De Galliërs waren zo verbouwereerd door hun plotselinge succes dat ze uit angst voor een sluwe hinderlaag aarzelden om op te marcheren naar Rome zelf. Dankzij die vertraging zagen veel inwoners kans een veilig heenkomen te zoeken en wist een groep standvastige strijders zijn positie te versterken op de Capitolijs, de heiligste heuvel van Rome en de verblijfplaats van zijn goden. Vanuit hun hoge vesting keken de overgebleven mannen machteloos toe terwijl daarbeneden de barbaren door de aloude straten stormden en hun geheiligde tempels en geliefde huizen in brand staken. Eindeloze verschrikkingen dwongen hun blik in de richting van de zee van rampspoed die hen omringde – het gegil van de achtergeblevenen, het loeien van de vlammen, het geraas van instortende muren – alsof ‘het lot hen tot toeschouwers had gemaakt bij de nachtmerrie van de ondergang van hun land’.¹

Het had er alle schijn van dat het jonge Rome was gevallen, nog voor het de kans had gehad om zijn potentieel waar te maken.

Van de stad restten niets dan smeulende ruïnes; de laatste soldaten waren omsingeld door een overweldigende meerderheid. Toch waren ze ervan overtuigd dat ze zouden zegevieren. Romeinen deinsden niet terug voor angstaanjagende risico's – en bovendien ontbrak het de Galliërs aan de discipline die noodzakelijk was voor een langdurige belegering. Rantsoenering, wachtlopen, wacht-

woorden: voor de baardige, broekendragende barbaren waren dat wezensvreemde zaken. Tijdens de plundering hadden de aanvallers ook de graanvoorraden van de stad verbrand en nu kampeerden ze in de geblakerde, door malaria geteisterde dalen die bezaaid lagen met ontbindende lijken. De Romeinen – die gehard waren door rampspoed en hun voorvaderlijke grond verdedigden – rekenden erop dat ziekte en honger de invallers op den duur noodlottig zouden worden. Ze zouden weldra gelijk krijgen.

Maar toen de aanval eenmaal werd ingezet, kwam die toch als een verrassing. De Galliërs hadden uiteindelijk de kwetsbaarste en makkelijkst te beklimmen route naar de burcht weten te vinden, al was het maar door het spoor te volgen van een Romeinse boodschapper die vrije doortocht door hun linies had gehad. Slechts geleid door het licht van de sterren zouden ze vannacht langs diezelfde weg de rotsen beklimmen en afrekenen met die jonge, vermetele republiek.

Het bleek een lastige klauterpartij, vooral in het donker en beladen met wapens. Maar met een voor hen ongewone zelfbeheersing klommen de Galliërs in diep stilzwijgen naar boven, gaven geruisloos wapens aan elkaar door en boden hun kameraden een steunpunt terwijl ze elkaar ophesen langs de puntige rotsen. De Romeinse wachtposten hoorden niets van de ophanden zijnde aanval. Ook hun waakhonden, die toch afgericht waren om te reageren op het geringste geluid in de duisternis, verroerden zich niet. Het lot had beschikt dat heel wat onwaarschijnlijker dieren zich die nacht zouden ontpoppen tot de redders van Rome.

Bij aankomst op de top van de heuvel stuitten de Galliërs op een troep ganzen die vrij mochten rondscharrelen in de burcht. Dat waren de heilige vogels van Juno, de belangrijkste godin van de Romeinse staat en beschermster van de stad. Ook al waren de belegerde soldaten uitgehongerd, toch hadden ze de vogels niet geslacht en hen zelfs goed gevoed. Die vrome toewijding werd nu beloond. Opgeschrikt door de barbaren begonnen de ganzen wild met hun vleugels te klapperen en verbraken de nachtelijke stilte met hun gek, als een trompetsignaal dat alle soldaten uit hun sluimer wek-

te.² De eerste die aan kwam snellen was de veelvuldig onderscheiden bevelvoerder Marcus Manlius, die de voorste barbaar aanviel en hem met een geweldige klap met zijn schildknop achterover liet slaan van de rots. Met de komst van andere Romeinen stortten er nog meer Galliërs neer op hun gevallen makkers. De verdedigers lieten een regen van speren neerkomen op de resterende barbaren, die zich wanhopig vastklampten aan de rotsen. Onder goedkeurend gegak van Juno's ganzen verdwenen de aanvallers weldra tot de laatste man in de duistere diepte.

Bemoedigd door hun succesvolle verweer boden de Romeinen de afgematte barbaren aan een beslissende veldslag te leveren die eens en voor altijd een eind zou maken aan alle beproevingen. Hun overwinning was snel, bloedig en totaal: de Galliërs werden in de pan gehakt. Met haar heilige ganzen had Juno Rome gered van de naderende vernietiging. De echtgenote van Jupiter, tevens koningin der goden, had eens te meer haar positie als beschermster van de stad bevestigd. Er werd meteen begonnen met de herbouw van de stad. Zoals zo vaak in zijn geschiedenis zou Rome de catastrofe te boven komen, sterker en vastberadener dan ooit.

De plundering door de Galliërs van 390 v.C. bleef voor de Romeinen voorgoed tot de verbeelding spreken. De jonge republiek, die nauwelijks meer dan een eeuw eerder haar koningen had afgezet, was tot de rand van de afgrond gebracht en had het doorstaan. Positieve eigenschappen die typerend waren voor het Romeinse karakter – discipline, moed, volharding, eerbied voor de goden – waren op de proef gesteld in de vuurdoop van deze oorlog en hadden een klinkende overwinning op de vijand opgeleverd. De eerstkomende acht eeuwen zou geen barbaar nog een bres slaan in de muren van de stad.

Op de plaats waar de aanval van de Galliërs verijdeld was verrees nu een schitterende nieuwe tempel.³ Het was een eerbetoon aan Juno in haar rol van godin die Rome waarschuwt voor dreigend gevaar. Voortaan zou de tempel van Juno Moneta – ‘de waarschuwster’ (van het Latijnse werkwoord *monere*, dat ‘waarschuwen’ betekent) – vanaf zijn prominente rotspunt op de Capitolijs de almaar